

Відгук
отримано 25.06.2023
голова
спеціалізованої вченої
ради ДФ 26.133.127
доц. психол. наук
Лозова О.М. проф.

Голові разової спеціалізованої вченої ради ДФ 26.133.127
у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка
доктору психологічних наук, професору, професору кафедри
практичної психології факультету психології, соціальної роботи та
спеціальної освіти Київського столичного університету імені
Бориса Грінченка Ользі ЛОЗОВІЙ

ВІДГУК

офіційного опонента Кузікової Світлани Борисівни, доктора психологічних наук,
професора, завідувача кафедри психології Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка на дисертацію Васильєва Адама Дмитровича
«Особливості онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи», подану на
здобуття наукового ступеня доктора філософії (Ph.D) за спеціальністю 053
«Психологія» (05 Соціальні та поведінкові науки)

Актуальність дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота
А.Д. Васильєва присвячена проблемі, яка має очевидну наукову, соціальну і
прикладну значущість для сучасної української психології. Повномасштабна
війна, тривала невизначеність, досвід вимушених переміщень, переривання
освітніх і професійних траєкторій, напружене інформаційне середовище та
обмежений доступ до стабільної офлайн-допомоги створюють умови, за яких
молодь особливо гостро переживає втрату опори, порушення життєвих планів і
складність самовизначення. У цьому контексті особистісна криза постає як
психологічний стан, що формується на перетині вікових завдань розвитку,
соціального тиску, нестабільності ідентичності та дії надзвичайних зовнішніх
обставин.

Актуальність теми посилюється тим, що онлайн-супровід у роботі
розглянуто як окремий формат професійної психологічної допомоги, який
потребує власної методології, критеріїв якості, етичних меж і процедур
оцінювання ефективності. Робота є своєчасною, адже молодь належить до

покоління, для якого цифрове середовище стало не тільки природним простором навчання, комунікації, пошуку підтримки, а й джерелом додаткового навантаження, інформаційної втоми та розмиття меж між роботою, навчанням і приватним життям.

Наукова новизна результатів дисертації. Наукова новизна результатів дисертації полягає насамперед у тому, що автор здійснив теоретико-емпіричне осмислення онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи як цілісного психологічного феномену і як практичного формату допомоги. У роботі уточнено розуміння особистісної кризи молоді через систему когнітивно-рефлексивних, емоційно-регуляторних і поведінково-адаптаційних проявів, що дало змогу перейти від описового трактування кризи до її операціоналізації в емпіричному дослідженні.

Новизну становить також порівняння ефективності онлайн- та офлайн-супроводу в короткотривалій і довготривалій перспективі. Автор передбачив повторні вимірювання, що дозволило оцінити стійкість позитивної динаміки та інтеграцію отриманих навичок у повсякденне життя учасників, що суттєво посилює доказовість отриманих результатів.

Суттєвим новим результатом є доведення того, що структурований онлайн-формат може забезпечувати ефективність, співмірну з офлайн-супроводом, а в межах досліджуваної вибірки – демонструвати більш стійке зниження проявів особистісної кризи за окремими ключовими показниками.

Теоретичне і практичне значення результатів дисертації. Теоретичне значення дисертації полягає в поглибленні наукових уявлень про психологічний супровід у цифровому середовищі, про особистісну кризу молоді та про критерії оцінювання ефективності допомоги. Автор переконливо демонструє, що онлайн-супровід не може бути зведений лише до перенесення звичних очних практик у відеозв'язок. Він має власну логіку організації контакту, власні ризики, інструменти підтримання меж, особливості терапевтичної присутності та специфіку групової взаємодії.

Важливим теоретичним результатом є побудова критеріального поля дослідження особистісної кризи в онлайн-взаємодії. До нього включено показники суб'єктивного благополуччя, позитивного ментального здоров'я, резильєнтності, міжособистісного функціонування, цифрового стресу та суб'єктивної оцінки змін після проходження програми. Комплексний підхід відповідає сучасній логіці психологічної допомоги, в якій результатом вважається відновлення функціонування, ресурсності, перспективи та здатності до саморегуляції.

Практичне значення роботи визначається розробкою і апробацією програми онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи. Програма може бути використана практичними психологами, консультантами, психотерапевтами, фахівцями кризових центрів, психологічних служб закладів освіти та громадських організацій, які працюють зі молоддю в умовах воєнної та соціальної нестабільності. Її прикладна цінність полягає в чіткій структурі, поетапності, наявності міжсесійних завдань, можливості моніторингу змін та орієнтації на безпечне використання цифрового середовища.

Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова обґрунтованість результатів забезпечується логічною послідовністю дослідницького дизайну – від теоретичного аналізу проблеми та визначення ключових понять до емпіричного вивчення проявів особистісної кризи, розробки програми психологічного супроводу, її впровадження та порівняльної оцінки результативності. Висновки дисертації випливають із поставленої мети, завдань і гіпотези, а емпіричні результати узгоджуються з теоретичною моделлю дослідження.

Достатню переконливість результатів забезпечує обсяг констатувальної вибірки, що охопила 298 осіб віком від 18 до 30 років, а також організація формувального етапу з розподілом учасників на онлайн-, офлайн- і контрольну групи. Добір психодіагностичного інструментарію загалом відповідає завданням дослідження, оскільки дозволяє оцінити як кризові прояви, так і пов'язані з ними

психоемоційні, ресурсні, функціональні та цифрові чинники. Використання DASS-21, BBC-SWB, PMH-Scale, CD-RISC-10, CORE-OM, DSS, OQ-45.2 та інших інструментів посилює комплексність емпіричного аналізу.

Позитивно слід оцінити застосування кількох хвиль вимірювання, що дає можливість простежити відстрочену динаміку змін. Так, повторні вимірювання дозволяють автору обґрунтовано говорити про стійкість ефектів і про те, що результати програми не обмежуються короточасним покращенням настрою або ситуаційним зниженням напруження. Важливим є також поєднання стандартизованих методик із суб'єктивними самозвітами учасників, що дає підстави співвіднести кількісні зміни з пережитим досвідом самих респондентів.

Сформульовані в роботі рекомендації є науково вмотивованими, оскільки спираються на отримані емпіричні дані, структуру програми та виявлені особливості онлайн-взаємодії. Загалом результати дослідження є достатньо аргументованими, а наукові положення, висновки та практичні рекомендації мають належний рівень обґрунтованості.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дисертаційна робота засвідчує належний рівень виконання поставленого наукового завдання. Здобувач продемонстрував здатність формулювати актуальну наукову проблему, визначати її теоретичні межі, добирати адекватний інструментарій, організовувати емпіричне дослідження, інтерпретувати отримані дані та переводити результати в практично придатну програму психологічного супроводу.

Методологічна зрілість роботи проявляється у поєднанні теоретичного, діагностичного, формувального і аналітичного компонентів. Автор спроектував інтервенційний блок і перевінив його результативність у порівнянні з альтернативним форматом допомоги. Здобувач послідовно дотримується логіки психологічного дослідження: визначає понятійний апарат, формулює гіпотези, обґрунтовує вибір методів, описує організацію вибірки, аналізує динаміку

показників, співвідносить результати з теоретичними положеннями та формулює практичні висновки.

Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових публікаціях. Основні результати дисертаційного дослідження належно апробовані та представлені в наукових публікаціях здобувача. Основний зміст роботи відображено в 10 наукових публікаціях, серед яких: 1 – в періодичному закордонному науковому виданні, 4 – в наукових фахових виданнях з психології, затверджених МОН України; 4 – в матеріалах і тезах Міжнародних і Всеукраїнських науково-практичних конференцій, 1 – в Міжнародній колективній монографії (США).

Тематика публікацій безпосередньо пов'язана з ключовими положеннями дисертації – із саме психологічною присутністю в онлайн-супроводі, досвідом особистісної кризи української молоді, порівнянням ефективності онлайн- та офлайн-групового супроводу, короткостроковими і довгостроковими ефектами допомоги, етичними дилемами онлайн-практики та потенціалом групових когнітивно-поведінкових підходів.

Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення та обсягу. Структура дисертації є логічною, послідовною і відповідає поставленій меті. Робота містить анотації українською та англійською мовами, список опублікованих праць, перелік скорочень, вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел і додатки.

У першому розділі «Теоретичні основи дослідження особливостей онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи» автор розкриває теоретичні основи дослідження онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи. Розглянуто підходи до психологічного онлайн-супроводу, проаналізовано соціально-психологічні детермінанти кризи молоді, обґрунтовано критерії її емпіричного вивчення. Цінним є те, що теоретичний аналіз підводить до побудови власної логіки дослідження та визначення змінних, які надалі вимірюються в емпіричній частині.

У другому розділі «Емпіричне дослідження особистісної кризи сучасної молоді» представлено організацію та результати емпіричного дослідження особистісної кризи сучасної молоді. Автор описує вибірку, процедуру збору даних, використані методики та результати аналізу складових кризи. У цьому розділі кризи показано як багатовимірне явище, що включає смислові, емоційні, поведінкові, ресурсні, міжособистісні та цифрові аспекти.

Третій розділ «Емпіричне дослідження ефективності застосування онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи» присвячено емпіричному дослідженню ефективності онлайн-супроводу. У ньому подано методологічне обґрунтування програми, її структуру, опис порівняльного аналізу онлайн- та офлайн-форматів, а також рекомендації для практиків. Розділ має завершений прикладний характер і демонструє, як теоретична модель і діагностичні результати трансформуються в програму психологічної допомоги.

Дотримання академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях. Відсутність академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Аналіз дисертаційної роботи і наукових публікацій здобувача дає підстави стверджувати, що дослідження виконане з дотриманням принципів академічної доброчесності. У тексті дисертації наявні посилання на використані джерела, теоретичні положення співвіднесені з відповідними науковими працями, а результати емпіричного дослідження подано як власний науковий доробок здобувача.

Ознак академічного плагіату, фабрикації або фальсифікації за результатами ознайомлення з роботою не встановлено. Виклад матеріалу свідчить про самостійність автора в постановці проблеми, виборі методологічної логіки, розробці програми та інтерпретації результатів. Опубліковані праці відповідають темі дисертації та відображають її основні наукові результати.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу А.Д. Васильєва, її наукову новизну, практичну значущість і загальну обґрунтованість результатів, вважаємо за необхідне

висловити декілька зауважень і побажань, які мають дискусійний характер і можуть бути враховані в подальших дослідженнях автора.

1. В роботі варто було б чіткіше розмежувати поняття психологічного онлайн-супроводу, онлайн-консультування, групової психотерапії та тренінгової програми. У тексті ці поняття використовуються взаємопов'язано, що загалом відповідає логіці дослідження, однак додаткове пояснення їх меж, спільних і відмінних ознак посилило б теоретичну визначеність роботи і зробило б практичні рекомендації більш точними для фахівців, які можуть застосовувати програму в різних форматах психологічної допомоги.

2. Потребує більш розгорнутого пояснення механізм, завдяки якому онлайн-група в довготривалій перспективі демонструє більш стійкі результати порівняно з офлайн-форматом. У дисертації переконливо показано факт позитивної динаміки, однак цікаво було б глибше проаналізувати можливі медіатори цього ефекту – до прикладу, більшу екологічність виконання практик у звичному домашньому середовищі, нижчий бар'єр участі, регулярність міжсесійних завдань, відчуття безпечної дистанції, особливості групової присутності у відеоформаті або формування здоровіших цифрових меж.

3. У формувальній частині бажано чіткіше розкрити питання еквівалентності експериментальних груп на старті, процедури розподілу учасників, причин вибування частини респондентів і можливого впливу цих чинників на результати. Автор зазначає зіставність груп і подає відповідні емпіричні дані, проте окремий методологічний підрозділ із поясненням контролю потенційних змішувальних змінних зробив би дизайн ще більш переконливим.

4. Практичні рекомендації мають високу прикладну цінність, однак їх можна було б доповнити більш деталізованим алгоритмом маршрутизації клієнта у випадках суттєвого погіршення стану, високого дистресу або потреби в міждисциплінарній допомозі. Для онлайн-супроводу це питання є принциповим, оскільки фахівець має заздалегідь визначати межі власної компетентності, умови переходу до очної допомоги або залучення інших спеціалістів.

5. Перспективним напрямом подальшої роботи могло б стати порівняння ефективності програми для різних підгруп молоді, тобто можна порівняти студентів, працюючу молодь, внутрішньо переміщених осіб, молодих людей за кордоном, осіб із різним рівнем цифрового стресу та різною попередньою готовністю до онлайн-допомоги. Диференціація дозволила б точніше визначити, для яких груп онлайн-супровід є оптимальним, а для яких доцільнішим може бути змішаний або офлайн-формат.

Зазначені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації, не ставлять під сумнів достовірність основних результатів і мають характер побажань щодо подальших досліджень з представленої проблематики.

Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. Дисертаційна робота засвідчує, що А.Д. Васильєв досяг належного рівня теоретичних знань, дослідницьких умінь і фахових компетентностей, необхідних для самостійного здійснення наукової діяльності в галузі психології. Автор демонструє обізнаність у сучасних підходах до кризового консультування, онлайн-психологічної допомоги, групового супроводу, психодіагностики, аналізу психоемоційного стану та ресурсних характеристик молоді.

Здобувач виявив здатність працювати з великою кількістю теоретичних джерел, формувати власну дослідницьку модель, добирати валідний психодіагностичний інструментарій, організовувати емпіричний і формувальний етапи, здійснювати статистичну обробку даних, інтерпретувати результати і формулювати практичні рекомендації. Це дає підстави оцінити рівень його наукової підготовки як достатній для присудження ступеня доктора філософії.

Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. Дисертація Васильєва Адама Дмитровича «Особливості онлайн-супроводу молоді в стані особистісної кризи» є самостійною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, у якій отримано теоретично та емпірично обґрунтовані результати, що мають наукову новизну,

теоретичне значення та практичну цінність для психологічної науки і практики психологічної допомоги молоді.

Зміст дисертації відповідає пп. 6–9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти (наукової установи) про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. за № 155/30023, і рекомендується до захисту з метою присудження її автору Васильєву Адаму Дмитровичу ступеня доктора філософії з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія.

З огляду на актуальність теми, наукову новизну, достатню обґрунтованість результатів, практичне значення роботи, повноту апробації та дотримання принципів академічної доброчесності, вважаємо, що Васильєв Адам Дмитрович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії (Ph.D) за спеціальністю 053 «Психологія» (05 Соціальні та поведінкові науки).

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Світлана КУЗІКОВА

